

TARİHTE ve GÜNÜMÜZDE SELEFİLİK

Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı
08-10 Kasım 2013

Topkapı Eresin Hotel, İstanbul

İstanbul 2014

SELEFİLİĞİN TEOLOJİK ve DÜŞÜNSEL TEMELLERİ

Ahmet AKBULUT*

Giriş:

İslâm, Yüce Allah'ın tüm insanlığa gönderdiği dinin adıdır¹. Bu dinin Peygamberi Hz. Muhammed², kitabı da Kur'an'dır. "Şüphesiz bu Kur'an, insanı en doğru yola yöneltmektedir..."³ Kur'an bir dünya görüşünün kitabı olup, zaman ve mekâna uyum sağlayan bir rehberdir. O, belli bir zaman diliminde kotarılmış bir sistem öngörmez. Kur'an'ı içinde buldukları zamanın rehberi durumuna getirecek olan onun muhatabı olan nesillerdir.

Kur'an'ın mesajı, geçmişte olduğu gibi günümüzde de Selefî, Bâtîni ve Siyasal İslâm akımlarının militan saldırısı ile karşı karşıyadır.⁴ Müslümanların kendi içlerinden doğan bu akımlara karşı Kur'an'ın mesajı oldukça savunmasızdır. Çünkü Yüce Allah'ın gönderdikleri ile geçmiş nesillerin uygulamaları karışmış; özellikle ilk üç neslin uygulamaları ile dinin tamamlandığı nazariyesi geliştirilmiştir. İslâm dininin yegâne kaynağı olması gereken Kur'an'ın yanına Kur'an gibi kaynaklar eklenmiştir.⁵ Kur'an mesajına en

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, akbulut@divinity.ankara.edu.tr

¹ Al-i İmran 3/19, 85; Maide 5/3

² Al-i İmran 3/144; Ahzab 33/40; Fetih 48/29; Muhammed 47/2

³ İsrâ 17/9. Krş. Kamer 54/17; Haşr 59/ 21

⁴ Kendi tarihsel birikimini doğru değerlendirip bu değerlendirmeyi hareket noktası olarak almayan bir hareketin başarı şansı da yoktur. Geçmiş ne övülmeli ne de sövülmelidir; geçmiş geleceği kurma amacıyla incelenmelidir. Geleneğimizi hesaba katmazsak, bütün hesaplarımız yanlış çıkar.

⁵ Ebu Davud, Sünen, Bab fi Luzumi's-Sünne, İstanbul 1992, 5/10; Hz. Peygamber'in Veda hutbesinde ümmetine miras bıraktığı şeyin Kur'an mı, Kur'an ve Ehl-i Beyt mi, yoksa Kur'an ve Peygamber'in Sünneti mi olduğu konusunda analitik bir çalışma

köklü saldırı Selefi ve Sünnî zihnin alt yapısından gelmiştir. Bu zihin yapısı dinde ölçüleri çoğaltmış, Peygamber'in dindeki konumunu değiştirmiştir.⁶ Dolayısıyla Kur'an'ın da konumunu değiştirerek ölçülerden biri konumuna düşürmüştür. Böylece teori ile pratik aynı düzlemde eşdeğer olmuştur. Hâlbuki Kur'an'da kâfirlerin Kur'an'ın dindeki merkezi konumuna olan itirazlarına yer verilerek, bu düşünce biçimi kınanmış, Müslüman bu konuda uyarılmıştır.⁷

Şeriat,⁸ fırka, dinî grup ve mezhep Kur'an'a dayanılarak inşa edilen insani girişimlerdir. Çünkü Yüce Allah'ın muhatabı bireydir.⁹ Söz konusu girişimler ise bireyin Allah'ın mesajından anladığıdır. Yani mesajın anlaşılmasında devreye birey girmektedir. Bu nedenle bir mezhep adına ortaya konan teolojiden, o mezhebin antropolojisini çıkarmak gerekir. Dolayısıyla Selefi teolojii anlamak için, bu ideolojinin oluşum sürecini tarihsel, siyasî, sosyal ve kültürel bağlamlarda irdelemek zorunludur.

Bu tebliğde yapmak istediğimiz şey, Selefi düşünce konusunda yatay açıklamalar yapmak değil, bu düşünce biçiminin dayandığı temelleri sorgulamak ve değerlendirmektir. Yani Selefi ve Sünnî zihnin ya da Müslümanlara egemen olan yaklaşımın dikey haritasını çıkarmaktır. Her şeyden önce Selefilik bir düşünme biçimidir.¹⁰ Bu düşünme biçiminin üç temeli vardır:

için bkz. Erul, "Hz. Peygamberin Bize Bıraktığı Miras", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c. VII(2007) Sayı: 1, ss.9-33

⁶ Bugünkü sıkıntılarımızın önemli bir kısmının nedenleri geçmişimizden kaynaklanmaktadır. "Bir ulus dirilerinden daha çok ölüleri tarafında yönetilir."Gustave Le Bon, Ulusların Yükselişinin Psikolojik Yasaları, çev: M. Demirezer, İstanbul-1998, s. 25

⁷ Yunus 10/15; Nisa 4/105; Maide 5/ 3

⁸ Şeriat kavramı ile ilgili olarak Bkz. Atay; İslam Hukuk Felsefesi (Hallağ'ın İlmü Usulî'l-Fıkh'ının tercemesi)'nin Girişi, Ankara-1973, s. 44-52

⁹ Din, topluma birey açısından bakar. Siyaset ise bireye toplum açısından bakar. Bu durum, din ile siyasetin alanlarının farklı olduğunu gösterir. Görülüyor ki, siyasetin dinden ayrılması mümkündür. Tarihsel deneyimimiz de göstermiştir ki, bu ayrım zorunludur.

¹⁰ Selefilik Kur'an'a rağmen Kur'an yolunda yürüdüğünü ileri süren bir zihin yapısıdır.

- a) Her şeyi Kur'ân ve Sünnete indirgemek.
- b) Geleneğe olmayan her şeyin kötü olduğunu kabul etmek.
- c) Dinde akli kullanmanın ve akla uygun hüküm vermenin batıl olduğunu bilmek.

Hiz. Peygamber'in uyduğu vahiy yalnız Kur'ân iken ondan sonra, dinde Kur'ân'ın yanına alternatif dini ölçüler konmasını kabul etmek yanlış olmuştur¹¹. Sünnet ve hadisi de vahy-i gayri metluv kavramı içinde görerek, Allah'a iftira etmek¹² bu zihin yapısından kaynaklanmıştır. Doğrusu, söz konusu zihin Allah'a dinini öğretme¹³ iddiasındadır. Hâlbuki Yüce Allah insana Kur'ân'ı öğretmiştir.¹⁴

Geleneksel Müslümanlık yalnız dinde ölçüleri artırmakla kalmamış, Kur'ân'daki ayetlerin büyük çoğunluğunun Müslümanlarla ilgili olmadığı gibi büyük bir düşünce yanlışlığına düşmüştür. Bu algıya göre Kur'ân ayetlerinin bir kısmı müşrikleri, bir kısmı kâfirleri, bir kısmı putperestleri, bir kısmı münafıkları, bir kısmı Yahudileri, bir kısmı Hıristiyanları, bir kısmı Sabîileri, bir kısmı da Müslümanları ilgilendirmektedir. Hâlbuki Kur'ân insanın kitabıdır. Onun her ayeti, durumuna göre her bir insanı ilgilendirmektedir. Kur'ân'ın bir eğitim yöntemi olarak yaşanmışlıklar üzerinden örnek vermesi de çarpıtılmıştır.¹⁵ Zaten Selefî-Sünnî anlayışa göre Kur'ân'da Müslümanı ilgilendiren ayet çok azdır. Görülüyor ki, Kur'ân'ın mesajını bu Selefî ve Sünnî zihnin alt yapısından kurtarmadıkça Müslümanlığın içine düştüğü durumundan kurtulmasına olanak yoktur. Gelenek durumuna geldiği için çok güçlü olan Sünnetçi yaklaşım sünnet edilmedikçe yani bu yaklaşım değiştirilmedikçe Müslüman zihninin gelişmesi mümkün değildir. Bu nedenle geleneksel dogmaları mutlaka sorgulamak zorundayız.¹⁶ Bu doğrultu-

¹¹ Dünya görüşü olan insan, sistematik düşünmek zorundadır. Gerçekle çelişmek başka şey, gerçeğin dışına çıkmak başka şeydir.

¹² En'am 6/93; Al-i İmran 3/78; Hakka 69/44-52

¹³ Hucurat 49/16

¹⁴ Rahman 55/1-4

¹⁵ Eğitim bilimi uzmanlarının "örnek olay incelemesi" yöntemi olarak belirttikleri bu öğretim modeline Kur'ân'da ağırlık verilmiştir.

¹⁶ Kur'ân'da iki Peygambere geniş yer verilmiştir. Bunlar Hz. İbrahim ve Hz. Musa'dır. Her iki elçinin de öne çıkan ortak özelliği sorgulayıcı olmalarıdır.

da, Selefi düşünceyi insan, Peygamber ve Kur'ân algısı bakımından ilkesel¹⁷ anlamda değerlendirmek yararlı olacaktır.

Bilimsel anlayış, iman sahiplerine değil; akıl ve ilim sahiplerine seslenmeyi gerektirmektedir. Doğrusu iman sahiplerine söyleyecek söz de yoktur. Çünkü bir imanın yanlışını başka bir imanın düzeltmesi mümkün değildir.¹⁸ Uzlaşma zemini ilimdir. İlim açısından bakıldığında da, bu geleneği anlamak için mevcut Müslüman kültürünün oluşum, gelişim ve dönüşüm evrelerini incelemek zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda öncelikle muhatabın yani insanın dindeki konumunu belirlemek ve Allah-insan ilişkisinin aşamalarını ele almak gerekmektedir. Bu aşamalar:

1. **Tasarım aşaması:** Yüce Allah'ın insan denen varlığı yaratmaya karar vermesi sürecidir. Bu aşamada Yüce Allah tüm varlığın vekili olduğundan yani varlık adına karar verdiğinden¹⁹ insanın da vekili olarak insana sormadan onu yaratmaya karar vermiş, ona yükleyeceği sorumlulukları belirlemiş²⁰ ve insana yeryüzünde hilafet görevini vereceğini meleklere bildirmiştir²¹.

2. **Takdir aşaması:** İnsanın fiziken yaratılması aşamasıdır. Yüce Allah, projesini belirlediği insanı, projesine uygun olarak akıllı, özgür, irade sahibi, egemen ve kendisinden beklenen sorumluluğu yerine getirecek nitelikte yaratmıştır²². Ayrıca insanın yaratılışına güven duygusu, topluluklar halinde yaşama ihtiyacı ve hikmeti yani bilinenlerden bilinmeyenleri üretme yeteneğini yerleştirmiştir. Yeryüzünde yaratılan ilk insan ve ilk Peygamber Hz. Âdem (a.s) bu hikmet becerisi ile meleklerin önüne geçmiştir.²³ Sonuç olarak Yüce Allah insanı akıl, irade sahibi, özgür, egemen, inanma ihtiyacı

¹⁷ Müslümanlar arasındaki fark ilkelerde değil, ilkelerin içeriklerindedir.

¹⁸ Mü'minun 23/53; Rum30/ 32; Krş. Meryem 19/37; Zuhuf 43/65

¹⁹ Zümer 39/62

²⁰ Al-i İmran 3/172; Ahzab 33/72; Mü'min 40/64

²¹ Bakara2/ 30; Hicr 15/28; Mü'minun 23/79; Sa'd 38/71

²² En'am 6/2, 98; A'raf 7/11, 189; Hicr 15/26; Nahl 16/4; Taha20/ 55; Hacc 22/5; Rum 30/20; Secde 32/7-9; Fâtır 35/11; Yasin 36/79; Sa'd 38/72; Zümer 39/6; Mü'min 40/67 vb.

²³ Bakara 2/31-33; İsrâ 17/70. Selefi anlayışa göre "hikmet", Peygamberin Sünnetidir. Bkz. Şâfiî, er-Risale, çev: Şener-Çalışkan, Ankara 1996, s. 51

içinde ve topluluklar halinde yaşamak zorunda olan, ilim öğrenme ve üretme yeteneği bulunan, kendisinden beklenen görevleri yerine getirebilecek bir varlık olarak yaratmıştır.

3. **Vahiy aşaması:** Yüce Allah yaratılıştta insana verdiği hidayet-i amme yani akla, zaman zaman elçiler aracılığı ile mesajlarını göndererek yardım etti. Vahiy, aynı varlıksal düzlemde bulunmayan iki taraf arasında gerçekleşen ve üçüncü şahısların algılama imkânı olmayan dikey bir iletişim biçimidir. Böyle bir iletişim, varlıksal düzlem farklılığından doğmaktadır. Peygamberlerin konumu elçi olduğundan,²⁴ yüce Allah her insanı birebir muhatap almıştır²⁵. Allah insanla mesaj bağlamında vahiy yoluyla²⁶ iletişim kurmuştur. Son kez Yüce Allah, insanlığa elçisi olarak seçtiği Hz. Muhammed²⁷ ile Kur'ân-ı Kerim'i yani "hidayet-i hasse"yi göndermiştir. Gerçek o ki, Kur'ân her bir insana gönderilmiş olan ilâhî mesajları toplayan kitabın adıdır.²⁸ Kur'ân'da insan birinci plandadır. Yüce Allah, insana rehberlik etmekte ve akla ışık tutmaktadır.

Yüce Allah'ın rehberliğinden yararlanmak için Kur'ân'ın dışında başvurmamız gereken başka bir kaynak da bulunmamaktadır. Allah'tan gelen ile insani olanı ayırmak gerekir. Kur'ân'ın Yüce Allah'ın kelâmı olduğuna²⁹ bizzat kendisi delildir. Doğrusu onda "delil ile medlul, dava ile tanık bir aradadır."³⁰ İslâm, Yüce Allah'ın gönderdiği dinin adıdır. Allah, gönderdiği dinini³¹ tamamlamış yani dinde bir şeyi eksik bırakmamış ve insan için de İslâm'ı seçmiştir.³² Bu dinin "*Hakk Din*" olduğunu³³ ve dini Allah'a özgü

²⁴ Al-i İmran 3/30; Maide 5/92; Nahl16/ 35, 82; Nur 24/54; Ankebut 29/18; Şura 42/48 vb.

²⁵ Her bir bireyin yüce Allah'ın muhatabı olması demek, her insanın dünyada önemli olması demektir.

²⁶ Şura 42/51

²⁷ Ahzab 33/40

²⁸ Bakara 2/185; İsrâ 17/9-89; Kehf 18/54; Rum 30/58

²⁹ Bakara 2/75; Tövbe 9/ 6; Fetih 48/15.

³⁰ İbn Haldun, Mukaddime, I/227

³¹ Nur 24/2; Nasr 110/2

³² Maide 5/3; Bakara 2/132; Al-i İmran 3/83; Krş. A'raf 7/35-37

³³ Tevbe 9/33, 36; Yusuf 12/40; Rum 30/30; Fetih 48/28; Saff 61/9; Beyyine 98/5; Krş. Al-i İmran3/85; Nisa 4/125; En'am 6/161; Nur 25/25

kılmamız³⁴ gerektiğini yani, dinde ekleme ve çıkarma yapma hakkımızın olmadığını da kitabında belirtmiştir.

Yüce Allah insanlar arasından Hz. Muhammed'i elçi seçerek, Kur'ân vahyini miladi 7. yüzyılın başlarında insanlığa göndermeye başladı. Başlangıçta elçinin eğitim sürecinin ardından, ilâhî mesajı yakınlarından başlamak üzere, diğer insanlara bildirme emri geldi. Mekke Site Devleti'nin yöneticileri ve kurulu düzenin ileri gelenlerinin önemli bir kısmı da bu Peygamberî davete karşı çıktı. Bu çağrının doğrudan siyasetle bir ilişkisi olmamasına karşın, yönetici sınıf bu mesajın dolaylı olarak kurulu düzeni değiştireceğinin farkına vardılar. Çünkü İslâm mesajı, yeni bir insan inşasını öngörüyordu. Bireyi önceleyen ve onu yalnız Allah'a kul olmaya çağıran bu mesaj, karşıtlarını harekete geçirdi. Onlar ilk Müslümanları yıldırma, bıktırma ve toplumdaki uzaklaştırmak için ellerinden geleni yaptılar. Bu mücadelenin Mekke dönemi 13 yıl sürdü. Mekke'de kendi kavminin zulmüne dayanamayan Hz. Peygamber ve arkadaşları m. 622 yılında o zaman adı Yesrib olan Medine'ye göç ettiler.

Mekke'deki siyasî yapının aksine Medine'de bir site devleti örgütlenmesi yoktu. Yani bu anlamda siyasî boşluk vardı. Hz. Peygamber'in yaptığı siyasî bir faaliyet olarak ilk iş Medine'nin yerleşik kabileleri ile Mekke'den gelen Muhacirleri bir anayasa etrafında toplayarak Medine Site Devleti'ni kurmak oldu. Bilinen tarihin ilk yazılı anayasası olan bu sözleşme, üç toplumsal tabana dayanıyordu.³⁵ Bu toplumsal kesimler, Ensar yani Evs ve Hazreç kabileleri ile onlara bağlı boylardan; Yahudiler yani Beni Nadir, Beni Kureyza ve Beni Kaynuka kabileleri ile onlara bağlı boylardan; Muhacirler yani Kureyş'e mensup kabileleri ve onlara mensup boyların Müslüman olanlarından oluşmaktaydı. Öyle anlaşılıyor ki, Medine'de Hz. Peygamber'in kurduğu siyasî sistem, onun tebliğ ettiği dinin sınırlarını aşmıştı. Böylece Mekke'de Müslümanların aleyhine çalışan siyasî sistem, Medine'de Müslümanların lehine çalışmaya başlamıştı. Doğrusu bir siyasî örgüt olan devletin, dinin mesajının diğer insanlara ulaştırılmasındaki önemini Muha-

³⁴ A'raf 7/29; Enfal 8/39; Yunus 10/22; Ankebut 29/65; Lokman 31/32; Zümer 39/ 2, 3, 11; Gafir 40/14, 65; Beyyine98/5; Krş. Nisa 4/146; Zümer 39/14

³⁵ Hz. Peygamber'den bir asır sonra ortaya çıkan hadisçi zihnin tedavüle çıkardığı hadislerde, böyle anayasal devlet yapısına gereken değer verilmemesi oldukça önemli olsa gerektir. Bu durum, hadisçiliğin destekçilerinin neden siyasetçiler olduğunu göstermektedir.

cir kesimin daha iyi kavradığı anlaşılmaktadır. Bu durum, Hz. Peygamber'den sonra devletin bütünlüğünü koruma konusunda Muhacirlerin ileri gelenlerindeki hassasiyetin nedenini de ortaya koymaktadır.

Medine döneminde Hz. Peygamber, Allah'ın elçisi kimliğinin yanında, bir devlet başkanı kimliği ile de temayüz etti. O, bu iki kimliği birbirine karıştırmıyordu. Sahabe de bu ayrıma özen gösteriyor, Hz. Peygamber'in siyasî kararlarını zaman zaman eleştiriyordu. Hz. Muhammed'in ise Allah'ın elçisi görevi ile devleti yönetme görevi arasında, elçilik görevini yerine getirmeye daha çok özen gösterdiği bilinmektedir. Zira onun için elçilik, varoluşsal bir görevdi. Zaten Müslümanların Peygambere bağlılıkları dini bir bağlılıktı. Siyasî bağlılık ikinci plandaydı.

Hz. Muhammed (s.a.v.) m. 632 yılının Haziran ayında vefat etti. Bu keyfiyet, Müslüman toplumu hem dini hem de siyasî alanda yeni durumlar ile karşı karşıya getirdi. Dini alanda Hz. Peygamber'den sonra Peygamber gelmeyeceğine göre,³⁶ Kur'an dini otoritenin tek kaynağı oldu. Bu konuda Müslümanlar arasında görüş farkı da yoktu. Peygamberimiz'in ikincil görevi olan devlet başkanlığı görevi, Müslüman toplumu yönetmek isteyenlerin rekabetine yol açtı. Bunda şaşılacak bir durum da yoktur.

Selefi Zihnin Ortaya Çıkış Süreci:

Genelde insan topluluklarında iki eğilim bulunmaktadır. Bunlardan biri kendisini tarihin öznesi kabul eden ve varoluşun gereğini yerine getirmeye çalışan kesimdir. Diğer ise kendisini makdur gören, başkasına göre yaşamayı esas alan ve daima bir çobanın güdümünde olmayı önceleyen kesimdir. Bir toplumun bu çeşit bölünmesine yatay bölünme denilebilir. Bu eğilimler toplumlarda kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bunlar inanç alanına aktarılıp gelenekselleşirse o zaman dikey bölünme durumu doğar. Bu durum her toplumda vardır. Sorun, bu eğilimlerin toplumda olması değil hangi eğilimin toplumda egemen olduğudur. Bu eğilimlerden ikincisini temsil eden Selefilik, bireyi yok sayan, geleneği önceleyen ve siyasî kaygılarla hareket eden bir zihin yapısının sonucudur.

Selefiyyenin zihinsel kodlarını Hulefa-i Raşidin döneminin başlangıcında aramak gerekmektedir. Bu süreç, Hz. Peygamber'in vefat haberi duyulur duyulmaz Ensar'ın, Beni Saide Gölgeği'nde, Medine Devleti'nin başına geçecek kişiyi seçmek için toplanmasıyla başladı. Bu durumu öğrenen Mu-

³⁶ Ahzab 33/40

hacirlerin ileri gelenlerinden Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde de söz konusu toplantıya katıldılar. Bu Muhacir grubun katılımıyla toplantıdaki tartışmanın biçimi de değişti. Daha önce Ensar, Hazreç'in lideri Sa'd b. Ubade'nin Medine Devleti'nin başına geçip geçmemesini tartışırken, söz konusu katılımdan sonra devletin başına geçecek kişinin Ensar'dan mı Muhacir'den mi olması gerektiği yolunda bir tartışmaya dönüştü.³⁷

Beni Saide'de Hz. Ebû Bekir'in yöneticinin Kureys'ten olmasına ilişkin ileri sürdüğü gerekçeleri, tarih kitapları Muhacir grubunun görüşleri olarak belirtirken, hadis külliyyatında söz konusu gerekçelerin Hz. Peygamber'e dayandırılarak hadis olarak tedavüle çıktığı görülmektedir.³⁸ Hz. Ebû Bekir'in gerekçeleri şunlardı:

- a) Biz Muhacirler önce Müslüman olduk.
- b) Biz Peygamber'in aşiretindeniz.
- c) Araplar, Kureys'ten olmayan bir yöneticiye itaat etmezler.

Hz. Ebû Bekir'in ileri sürdüğü bu gerekçeler, Cahiliye dönemi siyasî kültürü çerçevesinde söylenebilecek şeylerdir.³⁹ Doğrusu İslâm öncesi kültürün siyasî değerleri, Beni Saide'de devreye girmiş, bu toplantıdan Hz. Ebû Bekir devlet başkanı olarak çıkmayı başarmıştır. Kuşkusuz Ensar'ın iki büyük kabilesi Hazreç ve Evs arasındaki Cahiliye döneminden kalma siyasî çekişmenin de, Muhacirler'in yönetimi ele geçirmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Hz. Ebû Bekir'in Medine Devleti'nin yöneticisi seçilmesi Müslüman toplumun önemli bir kısmı tarafından kerhen onaylanmıştır.⁴⁰ Özellikle Kureys'in iki büyük kabilesi Ben-i Ümeyye ve Ben-i Haşim, Ensar'ın en büyük kabilesi Hazreç devlet başkanı seçimi olayını bir oldubitti olarak değerlendirmişlerdir. Siyasette çok önemli olan "*toplumsal rıza*", ilk Müslümanla-

³⁷ Tarihi olayları doğru yorumlamak için bu olayların yaşandığı dönemlerin anatomisini de bilmek gerekir. Aksi halde doğru değerlendirmeler yapılamaz.

³⁸ Konuyla ilgili orijinal bir çalışma için Bkz. Hatipoğlu, M. Sait, Hilafetin Kureysliliği, Ankara, 2011

³⁹ "Bir ulus dilini, yapısını, inançlarını ya da sanatlarını aniden ancak görünüş itibarıyla değiştirebilir." Bkz. Le Bon, Ulusların Yücelişi, 39

⁴⁰ Krş. Eş'ari, Kitabu'l Lum'a, s.159-161. Ebu Muin en-Nesefi, Tabsıratu'l Edille, 2/431-442. Siyaset genelde iyi ile kötü arasında tercihte bulunmak değil, kötü ile daha az kötü arasında tercihte bulunmaktır.

rın bu ilk seçimlerinde sağlanamamıştır.⁴¹ Siyasî anlamda Müslüman toplum için için kaynamaya başlamıştır. Görülüyor ki, Müslüman geleneğinde ilk kırılma noktası siyasî alanda gerçekleşmiştir.

Müslümanlar arasında Beni Saide ile başlayan siyasî gerilim, Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ömer'i halife tayin etmesi ve Hz. Ömer'in altı kişilik halifeyi seçecek komisyon kurmasıyla artmış, halife Hz. Osman'ın taşradan gelen Müslümanlarca başkent Medine'de elli günlük kuşatmadan sonra katledilmesi ile zirveye çıkmıştır. Müslüman geleneği Hz. Osman'ın şehit edilmesini "fitne kapısı"nın⁴² açılması olarak değerlendirmiş fakat bu aşamaya niçin geldiğini sorgulamamış ve değerlendirememiştir. Hz. Ali'nin hilafeti sırasında da Müslümanlar arasında siyasî açmazlardan kaynaklanan Cemal ve Sıffin meydan savaşları yaşanmıştır. Bu savaşlar, Müslüman zihinlerde büyük depremlere sebep olmuştur.

Şam Valisi Muaviye, meşru halife Ali'yi iktidardan uzaklaştırarak m. 661 yılında Emevî Devleti'ni kurdu. Bu devletin başta kurucusu Muaviye olmak üzere, diğer yöneticileri de siyasî meşruiyet sıkıntısı çekiyorlardı. Söz konusu meşruiyeti, yatay bir meşruiyet kaynağı olan toplumdaki kazanmalarına imkân yoktu. Bu nedenle dikey meşruiyet kaynağı bulma yolunu seçtiler. Bunda da oldukça başarılı oldular. Sadece kendi iktidarlarının meşruluğunu değil, tüm Müslümanların yöneticilerinin meşruiyetini sağlayacak bir düşünce biçimi geliştirdiler. Bu teolojik yorumun adı "kader öğretisi" dir.

Böylece kader, bütün olumsuzlukların faturasını Allah'a kesen bir formata dönüştü. Bu format, hem zâlime hem de mazluma kurtuluş sağlıyordu. Kader, zâlim ile mazlumun birlikte yaşadığı sanal evin adıdır. Zâlim zulmünün gerekçesini, mazlum da aczinin gerekçesini Emevî yönetimin geliştirdiği bu düşünce biçiminde buldu.

⁴¹ İslam tarihi konusunda sloganlarla değil, belgelerle ve siyasal ve toplumsal gerçeklerle konuşmak zorundayım. Amacım geçmişe değil, gerçeğe sadakattir.

⁴² İbn Hacer, el-İsabe, 2/463; İbn Kesir, Muhtasar, 1/170; Taha Hüseyin, Fitne, 1/172-173; Wellhausen, Arap Devleti, s. 23; Krş. Müslim, 3/2218; Kadı, Fıraku'l-İslamiyye, s. 39. Fitne kelimesinin değişik anlamları için bkz. Râgıb İsfahanî, Müfredat, s. 372

Emevîlerin bulup geliştirdiği kaderci algıya karşı çıkanlar, söz konusu yönetimde idamla cezalandırılıyordu.⁴³ Emevî yönetimi, kadere inancın hem iman esasları arasına girmesini sağladı hem de bu inancın içeriğini belirledi. Siyasî ve sosyal çalkantılar sonucu ortaya çıkan kader anlayışı, hadislerin kayda geçmediği bir dönemde Hz. Peygamber adına tedavüle çıktı. Daha doğrusu Emevî siyasî iktidarının kader konusunu imanun şartlarından biri durumuna getirdikten sonra hadislerin toplanması konusuna el atması da siyasî ihtiyaçlardan kaynaklanmıştır. Çünkü toplumu bir arada tutabilmek ve başka kültürlere karşı korumak için hadislerin toplanması öncelenmiştir. Yani, toplumsal istikrarın bu yolla sağlanacağı varsayılmıştır. Bu yaklaşımın zorunlu sonucu ise Emevî yönetiminin hadis üretimini ve hadisçiliği desteklemesi olmuştur.⁴⁴ Demek istiyoruz ki, hadisçiliği dini ihtiyaçlar değil; siyasî, sosyal ve kültürel ihtiyaçlar tahrik etmiştir.⁴⁵

Hz. Peygamber zamanında da Sahabe döneminde de Tabiîn döneminde de Müslüman toplumunda bir tutum olarak Ehl-i Re'y ve Ehl-i Hadis eğilimleri vardı. Her iki eğilim yandaşları düşünce düzeyinde kendi çizgilerinde devam ediyorlardı. Söz konusu eğilimler arasında yatay düzlemde tartışmalar da yapılmaktaydı. Emevî yönetiminin siyasî desteğiyle akıl karşıtı gelenekçi tutum güç kazandı. Hayatın her alanına hadisçiliğin yayılması doğrultusunda hadis faaliyetleri desteklendi. Halife Ömer bin Abdulaziz (m. 717- 720) Sünneti ihya ve bid'ati yok etmeyi önceledi. Çünkü siyasî zihne, itaat ve biat edecek insan tipi gerekiyordu.⁴⁶ Nitekim hicrî 110 yılında Ömer bin Abdulaziz, Hz. Peygamber'e ait hadislerin toplanıp kayıt altına alınması için yazılı emir verdi.⁴⁷ Halifenin bu emri ile hadisçilik çok önemli bir başarı sağladı.⁴⁸ Başlangıçta hadislerin kayda geçirilmesine karşı çıkan bir düşünce

⁴³ Makrizî, Hıtat, 2/356; İsferyani, et-Tabsır fi'd-Din, s. 13; İbn Murtaza, Tabakat, s. 25-27; Gurabi, Tarihu'l-Fırak, s. 33; Koçyiğit, Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Mücadeleler, s. 63; Krş. Şehristani, el-Milel, 1/29

⁴⁴ İşcan, Selefilik, s. 59

⁴⁵ İşcan, a.g.e, 77

⁴⁶ Din bir yönetim sistemi olarak görüldüğünde hem yönetenlere dayanak hem de yönetilenlere bir sığınak olur.

⁴⁷ Öncelikle anlaşılması gereken, hadislerin ortaya çıkış koşulları ve siyasî yönetimin bu hadisçiliği destekleme çabalarıdır.

⁴⁸ Hadis borsası kuruldu. Bkz. Sandıkçı, İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis, Ankara 1991, sh.78 ve 276

biçimi nasıl oldu da aradan yüz yılı aşkın bir süre geçtikten sonra hadislerin yazıya geçirilmesi taraftarlığına dönüştü? Doğrusu Müslüman geleneği bu eksen kaymasının sorgulamasını henüz enine boyuna yapmış değildir.⁴⁹

Ehl-i Re'y'in önderi Ebû Hanife'nin Emevî yönetimi karşılığının önemli sebeplerinden biri de onların hadisçilere verdikleri bu destek olsa gerektir. Öyle anlaşılıyor ki h. 2. asırda Ehl-i Hadis ve Ehl-i Re'y yandaşlığı bir eğilim olmaktan çıkıp her biri birer ekole dönüşmüştür. Doğrusu bu iki ekol de hem fikhî hem de itikadi ekollerdi.⁵⁰ Gerçek o ki Ashabu'l Hadis'le Emevî yönetimi arasında gayr-ı resmî bağlantının olduğu bilinmektedir.⁵¹ Bundan sonra Ehl-i Re'y ile Ashabu'l Hadis arasındaki tartışmalar yatay düzlemde çıkıp dikey alana taşınmıştır.

Siyasî iktidarın hadisçi zihniyete desteği, Abbâsî döneminde de sürdü. Abbâsîlerin ikinci halifesi Mansur'un (m. 754-775) desteğiyle elimizde mevcut bulunan ilk hadis kitabı olan Muvatta'yı Enes bin Malik (h. 179) toplamıştır. Harun Reşid'in (m. 786-809) oğulları Emin ile Me'mun arasında çıkan iktidar savaşından Me'mun galip çıkmıştı. Bu savaşta Ehl-i Hadis Emin'i, Me'mun'u ise Ehl-i Re'y'i temsil eden Mu'tezile desteklemişti. Halife Me'mun (m. 813-833) belki de bu desteğe bir minnet borcu olarak veya rakibi destekleyen hadisçilere ders vermek amacıyla siyasetle doğrudan ilgisi olmayan "*Kur'ân mahlûk mu değil mi?*" tartışmasında, Kur'ân'ın mahlûk olmadığını söyleyen hadisçilere karşı hicrî 218 (m. 833) yılının baharında sorgulama ve ziyet hareketi olan "*Mihne*"yi başlatmıştır.

Kur'ân'ın mahlûk olup olmadığı tartışması aslında dini bir tartışma olmayıp Ehl-i Re'y ve Ehl-i Hadis arasında yaşanan siyasî bir çatışma zemini idi.⁵² Çünkü Kur'ân'ın mahlûk olduğunu söylemek Onu tarihin içine çekip akıl ve rey ölçülerine göre tefsir ve te'vilinin önünü açmak, Kur'ân'ın bireye rehberlik etmesini sağlamak ve bireyi yeniliğin önderi yapması doğrultusunda Onun evrenselliğini de benimsemek anlamlarına geliyordu. Kur'ân'ın mahlûk olmadığını ileri sürenler ise yeniliğe karşı olma, mevcudu muhafaza etme ve Selefî düşünce biçimini Müslümanlara dayatma anlamını taşıyordu. Zira Selefî düşünce biçimi Kur'ân'ın evrenselliğine karşı çıkıyor O'nu bir

⁴⁹ Konu ile analitik bir çalışma için Bkz. Mahmut Ebu Reyve, Muhammedi Sünnetin Aydınlatılması, İstanbul, 1988

⁵⁰ İşcan, Selefîlik, s. 121

⁵¹ İşcan, a.g.e, s. 158

⁵² Bkz. Ebu'l- Hasan el-Eş'ari, İbane an-Usuli'd-Diyane, Kahire- 1973, s. 23-25

cemaate, bir kavme tahsis ediyor ve Tanrısal olanı Müslüman Arap toplumuna hapsediyordu.⁵³

20 yıla yakın süren (h.218-237) Mihne süreci, halife Mütevekkil (m. 847-861) döneminde (h.237, m.851-852) kaldırıldı. Siyasî iktidar hadisçilerle ve dolayısıyla halk ile uzlaştı. Arkasından karşı devrim başladı. Bu dönemde dışa açılmayı, evrenselliği ve akli temsil eden Ehl-i Re'y'e, özelde ise Mu'tezilî düşünceye ve Mu'tezilî âlimlere karşı başka bir Mihne hareketi başladı. Bu karşı Mihne zihniyeti bugün de Müslüman dünyada egemenliğini sürdürmektedir ve aslında yaptıkları, İslâm'ın iki temelini sarsmıştır. Bu temellerden insanı mükellef kılan akli doğrudan ve diğer temel olan Kur'ân'ı ise dolaylı olarak hedef tahtasına oturtmuştur.

Halife Me'mun'un başlattığı, arkasında siyasî hesapların bulunduğu ve Ehl-i Hadis'e karşı acımasız sorgulama ve uygulamaların yapıldığı Mihne süreci Ehl-i Hadis'i de siyasîlaştırmıştır.⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, siyasî iktidarın baskısına direnerek, siyasî iktidarın tavrını değiştirmiş bu süreçten başarılı çıkmıştır. Onun başarısı, toplumda savunduğu görüşlerinin yani Sünnet, hadis, Sahabe, Tabiîn ve Tebe-i Tabiînin görüş ve uygulamaları ile dinin tamamlanacağı yolundaki kanaatinin de doğru olduğuna yorumlanmıştır⁵⁵. Artık siyasîlerle hadisçiler dinin yegâne kaynağı olan Kur'ân'ın yanına Sünneti de dini kaynak olarak eklemeyi başarmışlardır. Doğrusu Ahmed b. Hanbel, Sahabe döneminden beri birikmiş Emevî yönetimince kilometre taşları döşenmiş bir zihniyeti biraz daha özelleştirmiştir. Bu nedenle o, Selefliğin ilk imamı olarak anılmayı hak etmiştir.

Yeniliğe karşı direnme ve eskiyi savunma siyasî bir tutumdur. Bu tutum Selefi algıyla belli bir siyasî sistemi yeniliğe karşı korumak için hadis ve Sünnetin gücünden yararlanmak biçimine dönüştü. Ehl-i Hadis yeni oluşumların getirdiği yabancılaşmaya karşı içe kapanan ve kendi kendine yete-

⁵³ Guastave Le Bon'a göre, din değiştirme olayları dikkatle incelenirse hemen görülür ki, ulusların değiştirdikleri dinin kendisi değil, eski dinlerinin adıdır. Ulusların Yücelişi, s. 64

⁵⁴ Mihne'den önce hadisçiler doğrudan kültürel ve sosyal alanda tartışırken, Mihne'den sonra doğrudan siyasal alan da hadisçilerin ilgi alanlarının içine girdi.

⁵⁵ Ana Biritannica 19/217-218. Topaloğlu-Çelebi, Kelam Terimleri Sözlüğü, İstanbul 2010, s. 275

ceğini savunan bir zihniyete büründü. Müslüman zihnin tutucu olmasının temelinde bu Selefi algı yatmaktadır.⁵⁶

Kur'ân'ı akla değil de Sünnete, esere uygun olarak yorumlamak, Sünneti Peygamber'in bir uygulaması olarak değil de Sünneti ve hadisi Kur'ân'ın açıklayıcısı olarak görmek; Kur'ân'ın evrenselliğine karşı çıkmak ve Onun mesajını yerelleştirmektir. Sünnetin kapsamını aşamayan tutumun akılcı olma imkânı yoktur. Selefiyenin akıl karşıtı olması, benimsediği yaklaşımın sonucudur. Zaten Müslümanlardaki akıl tutulmasının arka planında Selefi düşünce yapısı bulunmaktadır.

Selefiyenin Düşünce Kodları:

Selefi düşünce, hakikati yalnız Selefte aramakta, Selefin merkezine de hadis ve Sünneti koymaktadır. Hâlbuki hakikat her yerde aranması gereken bir insanlık mirasıdır. Yani âlemde aranması gereken bir insanlık idesidir. Fikirler ve düşünceler, olgular tarafından test edilirler. Selefilik ise olgular tarafından yanlışlığı ortaya konulan yanlışlıkları kutsallaştırmıştır. Hadisçiler akıl düşmanlığı yaparak Kur'ân'ın muhatabını ortadan kaldırdıkları gibi İslâm'ın dünya görüşünün, diğer dinlere mensup insanlarca benimsenmesini de engellemiştir. Zira insanlardaki ortak payda olan akıl, en azından bir tarafta yani hadisçiler safında devre dışı kalmıştır.

Selefi algıya göre, akli olanın dini olmaz. Akıl, İslâm'a girene kadar gerekir. Dine girdikten sonra akla ihtiyaç yoktur. Bu mantık, insanı mükellef kılan yetiyi ortadan kaldırmaktadır. Doğrusu aklın kullanılmasının esas olmadığı bir yapıda⁵⁷ İslâm'ın kendisi değil, ancak adı var olabilir. Dinde parçalanmaya sebep olan aklın kullanılması mıdır yoksa dinde kaynakların çoğaltılması mıdır?⁵⁸ Önce bu sorunun cevabını bulmak gerekmektedir. Dinî bir konuda rey sahibi olmak, görüş bildirmek, akli kullanmak dinî düşünce-nin merkezine insanı koymak anlamına gelir. Bu durum, dinde bireyi ve onun iradesini öncelemek demektir. Ehl-i Re'y ile Ehl-i Hadis arasında en temel tartışma, din alanında aklın kullanılması ile ilgilidir. Ehl-i Re'y'ciler aklın dinî nassları anlamada da kullanılması gerektiğini benimserken "Ha-

⁵⁶ Hâlbuki Kur'ân'ın Müslümandan istediği geçmişi korumak değil, geçmişten ders çıkararak geleceği sağlam temeller üzerine inşa etmektir. Bakara 2/141

⁵⁷ Yunus 10/100

⁵⁸ Rum 30/32

dis ehli, aklın din alanında kullanılmasına şiddetle karşı çıkmıştır.⁵⁹ Selefi anlayışa göre dinî konuda ayetin, hadisin, sahabe görüşünün dikkate alınması, bunlarda bir hüküm bulunmazsa Selef âlimlerinin görüşlerine uyulması gerekir.

Sahabe döneminden beri Ehl-i Re'y'in merkezi Kufe şehri idi. Bu şehrin entelektüel alt yapısının, Hz. Ömer'in düşünce sistemine yakın duran Abdullah b. Mes'ud tarafından kurulmuş olduğu bilinmektedir. Re'y ehlinin temel yaklaşımı Kur'ân ve Sünnete dayalı bilginin akıl ve ictihadla zenginleştirilmesi ve geliştirilmesidir. Bu yaklaşımın önderi ise Ebû Hanife'dir. Hadis ehli, Ebû Hanife zihniyetine, Kaderiyye'ye ve Mu'tezile'ye karşı, dinî düşüncede akli merkeze aldıkları için özel savaş açmışlardır. İslâm dininin ilkelerinin akıl tarafından yorumlanması, Onun evrenselliğinin yegâne aracıdır. Selefi düşünce biçimi hem akla hem de onun yorumlama yetkisine karşı çıkarak, İslâm'ı yerel kültür unsurları içerisine sıkıştırmıştır.

Hicrî ikinci asırda rivayete dayalı din anlayışı ile dirayete dayalı din anlayışı, yani Ehl-i Hadis ile Ehl-i Re'y savaşı sürmüştür. Mihneden sonra siyasî iktidarın Ashab-ı Hadis'ten yana tavır koyması ile hicrî üçüncü asrın ortalarında rivayetçi zihin dinî düşüncüyü istila etmiştir. Bu zihinsel istila günümüzde de sürmektedir. Müslümanlığı hayat sahnesinden silen anlayış, Müslümana kurtuluş reçetesi olarak sunulmaktadır. Ehl-i Hadis İslâm dinini kaynak bazında bozmuş, Kur'ân'ı dinin yegâne kaynağı durumundan çıkarmış, kaynaklardan biri durumuna düşürmüştür. Ebu'l-Hasan el-Eş'arî, dinin Allah'ın kitabına ve Peygamber'in sünnetine uymak olduğunu belirtmektedir.⁶⁰ Müslüman zihin uyanmamakta direnmektedir. Doğrusu geçmişin otoritesi toplumu baskılamak, yeniliğe karşı çıkmak için kullanılmıştır. Bu konuda da Selefi düşünce biçimi siyasî anlamda önemli bir işlev görmüştür.

Ashabu'l-Hadis'e göre dinde önemli olan teorinin yorumu değil, Hz. Peygamber'in ve geçmiş üç neslin uygulamalarıdır.⁶¹ Her uygulama zaman ve mekânın izini taşır. Bu nedenle uygulamayı, teori gibi zaman ve mekâna göre yorumlamaya imkân yoktur. Dolayısıyla Selefi mantık, geleceği planlama ve kurmaya yönelik değil, geçmişin uygulamalarını geleceğe dayatmaya yönelik bir düşünce biçimidir.

⁵⁹ Ay, Kelam İlminin Doğuşu, Sistematik Kelam, Ankara 2011, s. 10

⁶⁰ Eş'arî, İbane, s. 20

⁶¹ Ana Biritannica 19/217-218

Ehl-i Hadis'e göre, dini tamamlayan Yüce Allah değildir.⁶² Din Hz. Peygamber'in uygulamaları ve ilk üç neslin eliyle tamamlanmıştır.⁶³ Yani hakikat geçmişte belirlenmiştir. Şimdinin ve geleceğin belirleyeceği bir hakikat yoktur. Bu yaklaşımın zorunlu sonucu ise İslâm, miladi 7. yüzyılın Mekte ve Medine'sine gelmiştir. Onun tüm insanlığı muhatap alması söz konusu olamamaktadır. Bu nedenle gelecek nesiller Kur'an'ın değil, geleneğin muhatabıdır. Böylece her neslin orijinalliği ve yaratıcılığı zihnen törpülenmiştir. Sonuç olarak, Müslümanlarda kurtuluşu, geçmişe sığınmada bulan sizofrenik bir zihin yapısı doğmuştur.

Kur'an'ın yanına aynı düzlemde ikinci kaynak olarak Sünnet ve hadisleri koymayı başaran Hadisci zihin, Hz. Peygamber'e, Sahabe ve Tabiîne Kur'an'ın getirdiği ilkelerle uyuşması mümkün olmayan bir konum verdi. Yüce Allah'ın Peygambere verdiği konum elçi konumudur.⁶⁴ Bunu sulandırmaya hiçbir beşerin hakkı ve yetkisi yoktur. Gerçek o ki, Kur'an'ın uygulanması elçilikle ilgili bir görev değil, insan olma ile ilgili bir görevdir.⁶⁵ Çünkü her insan Allah'ın muhatabıdır. Hadisci zihin; hadisleri, '*hadis dini*'nin kutsal kitapları durumuna getirdi. Bu nedenle Ehl-i Hadis'e "*Ehl-i Kütüb*" demek daha uygundur. Doğrusu onlar; Sünnetin Kur'anî ilkelerin Peygamber tarafından uygulanması olduğunu algılayamadılar.

Selefi algı, Hz. Peygamber hakkında bir efsane edebiyatı geliştirdi. Sünnet ve hadis yoluyla tarihin belli bir döneminde Yüce Allah'ın insanlar içinden elçi olarak seçtiği bir insanın⁶⁶ kişiliği, mitolojik bir karaktere büründürüldü. Yani Ehl-i Hadis Peygamber'in beşer olma niteliğini elçi olma niteliğinin önüne geçirdi. Bu yaklaşım, günümüzde de devam etmektedir. Hz.

⁶² Krş. Maide 5/3. Bu ayete göre, Kur'an'ın yetmediğini ileri sürmek, Kur'an'ın eksik olduğunu belirtmek, İslam dininde Kur'an'ın dışında nass kabul etmek Kur'an'a aykırıdır. Hatta Kur'an'ın yanına başka nass koymayı Kur'an hainlik olarak tanımlamıştır. Bkz. Nisa 4/105

⁶³ Krş. Nisa 4/105; Yunus 10/15; Al-i İmran 3/78

⁶⁴ Al-i İmran 3/144; Ahzab 33/40; Fetih 48/29. Krş. Al-i İmran 3/20; Maide 5/92, 99; Nahl 16/35, 82; Nur 24/54; Ankebut 29/18; Şura 42/48; Tegabun 64/12

⁶⁵ Fussilet 41/6; Kehf 18/110. Krş. A'raf 7/203; En'am 6/106; Yunus 10/ 15, 109

⁶⁶ Kehf 18/110; Fussilet 41/6

Peygamber için “Kutlu Doğum” kutlamaları da onun biyolojik varlığını Allah’ın elçisi olması niteliğinin önüne geçiren düşünce biçiminin sonucudur.⁶⁷

Selefi algının oluşmasında Müslümanların köklü kültürlerle karşılaşması da önemli rol oynamıştır. Müslüman toplumunda ortaya çıkan iki ana akımdan Ehl-i Re’y’ciler, dışa açık Kur’ân ortak paydası ekseninde düşünce geliştirirken, Ashab-ı Hadis ise merkeze Peygamber adına ortaya çıkan rivayetler eksenli bir düşünce sistematiğini benimsemiştir. Ehl-i Re’y’ciler evrenselliği öne çıkarırken, Ehl-i Hadisçiler yerelliği tercih etmiş ve hadis perdesi altında Arapçılık yapmış ve yeni olan her şeye karşı savaş açmıştır. Zira hadisçi zihin, Arap kültürünü koruma endişesi ile hareket etmiş ve İslâm öncesinin siyasî ve sosyal değerlerini hadisleştirmiştir.

Ehl-i Re’y, başka kültür mensuplarına İslâm’ın ilkelerini benimsetmeyi öngörürken, Ehl-i Hadis içe kapanmayı, Müslüman toplumu diğer kültürlerin etkisinden korumayı öncelemiş ve kültürel savaşı Peygamber’in adına yürütmüştür.⁶⁸ İmanı korumak, Sünneti korumak olarak belirlenmiştir. Kur’ân’ın evrenselliği Sünnet ile yerelleştirilmiştir. Hz. Peygamber döneminde ve hatta Sahabe döneminde önemsenmeyen Sünnet ve hadisçilik, hadislerin kayda geçmesinden sonra Kur’ân’ın alternatifi konumuna yükselmiştir. Kur’ân, teorik kaynak, Sünnet ise uygulama ile ilgili örnektir. Bunları yan yana saymak veya aynı düzlemde ele almak hem Kur’ân’a hem de akla aykırıdır.

Hadisçi zihnin ikinci büyük darbesi ilmedir. Hadisçiler ilmin Selefin sabitelerinden ibaret olduğu öğretisini geliştirmişlerdir. Selefin ilmî otorite olarak benimsenmesi Kur’ân’a aykırıdır. Çünkü Kur’ân’a göre ilimde otorite yoktur; zira her bileninin üzerinde bir bilen vardır.⁶⁹ Geçmişte anlaşılan İslâm’ın doğruluğu konusunda sürekli iman tazelemek olan Selefi algı, Kur’ân ilkeleri ile sürekli çatışmakta ve çelişmektedir. Selefi zihin ve bu zihnin takipçileri, aklın karşısına Sünneti ve eseri koyarak, Müslümanları zihinsel engelli duruma getirmişlerdir. Mihnedenden sonra Müslümanlar arasında hadisçi bakış açısı yayıldı. Bunun sonucu olarak da Müslüman birey buharlaştı. Bireyin yerine de Müslüman toplum veya Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat algısı

⁶⁷ Ülkemizde 15 yılı aşkın bir süreden beri “Kutlu Doğum” günleri tertiplenmektedir. Bu durum Müslüman geleneğinin Kur’ân’a ne kadar yabancılaştığının bir göstergesidir.

⁶⁸ Hadisçi zihin Peygamber’in vekâletini üstlenmiştir.

⁶⁹ Yusuf 12/76, Krş. Bakara 2/216

egemen oldu.⁷⁰ Çünkü cemaatçi yapıyı korumanın tek yolu ise geçmişte belirlenen hakikate sıkı sıkıya sarılmaktan geçmektedir.

Selefi algıya göre bid'atta hakikat olması mümkün değildir. Bu nedenle bilgi edinmenin yolu yalnız eserdir, yani haberdir. Selefe kesin bir dille uymayı öngören bu tavrın, bir süreç sonucunda ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.⁷¹ Daha doğrusu Selef kavramının, halife Ömer b. Abdilaziz zamanında dinî bir içerik kazandığı bilinmektedir. Sünnete uymak, Selefe uymanın dinî bir biçimi olarak işlev görmüştür.⁷² Ömer b. Abdilaziz'e göre asıl olan yenilikçilerin yolunu değil, eskilerin yolunu izlemektir. Bu nedenle Sünnet bid'at karşısında konumlandırılmıştır. Bu düşünce zamanla eski olan ve Selefe ait her şey iyi, yeni olan ve sonradan olan her şey kötü yargısını geliştirmiştir. Böylece Müslüman tutuculuğunun merkezine Sünnet savunuculuğu yerleşmiştir. Yeniliğin karşısına dinde olmayan ve olmaması gereken başka yeni bir kaynak kondu. Dinî düşünce alanında Müslümanların dramı böyle başladı. Geçmişe öykünen, onu din olarak kabul eden ve onu sorgulamaktan korkan bir düşünce biçimi geliştirdi.⁷³

Emevîler zamanında alt yapısı kurulan ve Abbasîler zamanında gelişen Sünnet ve Hadis anlayışı, İslâm öncesi Arab geleneğinin Müslümanlaşmasına ve korunmasına yaramıştır. Söz konusu gelenek Arap egemenliğini muhafazayı öngörüyordu. Sünnet ve hadise tabi olma, "*Arab anlayışına tabi olma*" anlamına gelirken, re'ye yani akla göre hareket etmek ise başka bir kültür koduna ait olmak demektir.⁷⁴ Hayatın her alanına eseri egemen kılmayı öngören bu zihinsel yapı, gerçeği sadece kendi kültürel yapısında gören, başkasına ait olanı kabul etmeyen, üstün bir ideal için bireyi kurban eden, cemaati önceleyen, farklılıkları tehlike gören, dışı kapalı bir toplum modelini doğurmuştur. Özellikle cemaate uyma ilkesi bu zihin yapısında çok önemlidir. Zaten ataların yolundan gitmenin garantisi ancak cemaatçiliktir.⁷⁵ Çünkü cemaatçi zihin, bireysel kimliğin oluşmasının önünde büyük engeldir. Bu birey kimliğinin gelişmediği yerde ilmin gelişmesine de imkân yok-

⁷⁰ Bkz. Esen, Ehl-i Sünnet Kavramının Oluşum ve Gelişim Süreci, Ankara 2009

⁷¹ İşcan, a.g.e., 51

⁷² İşcan, a.g.e., 56

⁷³ Bakara 2/170; Maide 5/104; Şuara 26/74-76; Lokman 31/ 21; A'raf 7/28; Enbiya 21/53-54; Krş. Zuhruf 43/22; İbrahim 14/10; Yunus 10/78; Sebe 34/ 43

⁷⁴ İşcan, Seleflik, 70

⁷⁵ İşcan, a.g.e, 83

tur. Görülüyor ki "*Selefe tabi olma ve cemaat ilkesi*" aslında köklü kültürlerin tehdidine karşı bir "*dayanışma ideolojisi*" olarak doğmuştur.⁷⁶ Selefi düşüncenin, Hz. Peygamber'den sonra en önemli halka gördüğü Sahabe döneminde özellikle siyasî alanda meydana gelen olumsuz olayların sebep olduğu kuşkuları ortadan kaldırmak için, iki temel argüman geliştirdiğini görmekteyiz:

1- Sahabenin dinde özel bir konumu vardır.

2- Özel konumda bulunan Müslümanlar arasında siyasî hesaplardan kaynaklanan vuruşmaları, takdir konusu içinde ele almak gerekir. Söz konusu vuruşmalar takdir konusu olduğu için de, Hz. Peygamber'in bunları önceden haber verdiği yolundaki rivayetler üretilmiştir. Bu mantığın dolaylı olarak ortaya koymaya çalıştığı iki öncülü bulunmaktaydı.

a- Müslümanın aklını kullanmasına gerek yoktur. Hatta dinde aklın kullanılması doğru değildir⁷⁷.

b- Kur'ân dinin yegâne kaynağı değildir⁷⁸. Selefi zihnin, Kur'ânî anlamda önce şu soruya cevap vermesi gerekir. İslâm dininde dinî otorite Allah mı? Peygamber mi? Ya da her ikisi birlikte mi? Bu sorulara verilecek cevaplar, Peygamber'in dindeki konumunu belirleyecektir.

Selefi zihni incelemek, Müslümanların büyük çoğunluğuna egemen olan zihin dünyasını incelemektir. Ashab-ı Hadis, Hz. Peygamber'e isnat ederek rivayet ettikleri hadislerle, Kur'ân'ın ortaya koyduğu "*Tevhid*" algısını sulandırmıştır. Bu yaklaşım mensupları te'vili ve tenzihi de kabul etmediklerinden "*Allah'ın eli*", "*Allah'ın yüzü*" gibi Kur'ân ifadelerini somut olarak yorumlamışlar ve bunları Peygambere dayandırdıkları hadislerle desteklemişlerdir. Ehl-i Hadis, Tanrı fikrinin evrensel karakterine asla geçit vermemiş, somutçu bir Tanrı algısını benimsemiştir. Hadisçilere göre aşkın bir Tanrı algısı cemaatçi yapıyı bozmakta ve beşerin kurduğu siyasî sisteme de Tanrısal bir nitelik vermemektedir. Bu konuda rivayet edilen hadislerden ortaya çıkan Tanrı tasavvuru, insana benzemektedir. Bilindiği gibi antropomorfik Tanrı tasavvuru Kur'ân'ın değil, Tevrat'ın önerdiği Tanrı

⁷⁶ İşcan, a.g.e, 85. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat kavramının doğuşu ve gelişimi için Bkz. Esen, Ehli Sünnet, s. 78-146

⁷⁷ Krş. Yusuf 12/100; Enfal 8/22; Enbiya 21/10...gibi

⁷⁸ En'am 6/ 114-115; Ankebut 29/51; Maide 5/49; Kalem 68/ 36-39; Nahl 16/89; Yusuf 12/40

Krş. Kehf 18/27; En'am 6/38; Saffat 37/154-157

tasviridir⁷⁹. "Ehl-i Eser'in Tanrı ve Peygamber anlayışında cahiliye döneminin kalıntılarının"⁸⁰ egemen olduğu görülmektedir.

Selefi zihin, Kur'an'ın sunduğu nübüvvet algısında da sorun oluşturmaktadır. Bu algıya göre Kur'an'ın mesajını uygulamaktan sadece Peygamber sorumludur. Bu durumda Peygamber'in peygamberlik görevinin elçi⁸¹ olması da anlamını kaybetmektedir. Çünkü Kur'anî mesajın uygulamasını Peygambere tahsis etmek, Peygamber'in bize örnek olması ilkesine de aykırıdır.⁸²

Hadisçi zihin, Hz. Peygamber'i Allah'ın hükümlerine hüküm katan, gerektiğinde Allah'ın ayetlerini nesheden bir alternatif güce dönüştürmüş ve Allah ile elçisinin arasını ayırmıştır.⁸³ Selefi algının bir başka sonucu, kendilerinin görüşü Hakk'ın yani Kitap ve Sünnetin görüşü olduğu için, onlar gibi düşünmeyen herkes kâfirdir. Dinin tek ve doğru yorumu onların yorumudur. Bu zihin yapısı tekfir söylemini de meşrulaştırmıştır.

Sonuç:

Selefi düşünce biçiminin sonuçlarını bir kaç maddede özetleyebiliriz:

1- Selefi düşünceye göre; İslâm dini, Allah ile elçisinin ortak yapımıdır. Bu nedenle Sünnet, Kur'an ayetlerini nesheder. Ancak Kur'an'da neshin olduğunu ileri sürmek bile bir aymazlıktır.⁸⁴ Ayrıca, daha kuvvetli kaynağın daha zayıf kaynak tarafından neshedilebileceği yolundaki görüş, Selefilik'in savunduğu bir trajedidir.

2- Selefiyyeye göre; dinde aklın kullanılmasına gerek yoktur.⁸⁵ Yüce Allah'ın muhatabı birey değil, Müslüman toplumdur. Toplumun yöneticileri çoban, toplumun geri kalanı da sürüdür. Sürü çobanın güdümünde olmak zorundadır. Hâlbuki yönetici ile yönetilenler arasındaki ilişki yatay ilişkidir.

⁷⁹ Hadislerin, Yahudi dini geleneği ile ilişkisini inceleyen analitik bir çalışma için bkz. Toprak, Talmud ve Hadis, İstanbul, 2012

⁸⁰ İşcan, a.g.e, 206

⁸¹ Al-i İmran 3/20; Maide 5/92-99; Nahl 16/35-82; Nur 24/54; Ankebut 29/18; Şûrâ 42/ 48; Tegabûn 64/12

⁸² Ahzab 33/21; Mümtehine 60/4, 6

⁸³ Nisa 4/150 krş. Maide 5/33; İsrâ 17/53

⁸⁴ Bkz. Nisa 4/82

⁸⁵ "Dinsel inançlar ulusların yaşamının ve dolayısıyla da tarihinin daima en önemli unsuru oldular." Le Bon, Ulusların Yücelişi, 120

Bu ilişki çoban-sürü ilişkisine dönüştüğünde dikey ilişki biçimi devreye girmektedir. En radikal siyasî hareketlerin Selefî algıdan doğması doğaldır. Kur'ân'ın amacı aklın yerine geçmek değil, insana aklını doğru kullanmasını öğretmektir. Dinde aklın kullanılmasına gerek görmeyen bir algı, doğrusu dinin temelini yok eden bir yaklaşımdır. Bu düşünme biçimi yüzünden İslâm Ümmeti kitle halinde "akıl tutulmasına" yakalanmıştır.

3- Selefî düşünceye göre, Kur'ân dinin yegâne kaynağı değil, kaynaklarından biridir. Bu yaklaşımın sonucunda ise Kur'ân ile Sünnet ve Hadis arasında bir gerilim oluşmuştur. Dinin yaşanması için Kur'ân'a gitmeye bile gerek yoktur. Çünkü Sünnet ve Hadis, Kur'ân'ı içermektedir. Selefî ve Sünnî zihin, dinde bir de Sünnet kanalı açmışlardır. Bu nedenle bu düşünce biçimi Müslüman birey ile Kur'ân arasına aşılması çok zor olan barikatlar kurmuştur⁸⁶.

4- Selefî zihin, Kur'ân'da konumu belirlenmiş olan Peygamber algısını değiştirmiştir. Peygamberi elçi konumundan çıkarıp, dinin sahiplerinden biri durumuna yükseltmiştir. Doğrusu Selefiyye, İslâm'ı "Muhammedîlik" olarak algılamaktadır.

5- Selefî mantık, Kur'ân'ın özenle üzerinde durduğu vahiy algısını da bozmuştur. "Gayr-ı Metlûv" vahiy⁸⁷, "Hadis-i Kutsî" gibi Kur'ân açısından anlaşılması olanaksız kavramlar üretmiştir.

6- Selefî anlayış, ilim kavramının içeriğini değiştirmiş; ilmi hadislerden ibaret görmüş, Âlem kitabını, İnsan kitabını ve Kur'ân kitabını ıskalamıştır.

7- Selefî yaklaşıma göre doğru ile yanlışın toplamı doğru eder. Kur'ân'a göre ise doğru ile yanlışın toplamı yanlış eder.⁸⁸ Zaten aradaki bu farkı fark ettiğimiz zaman dini anlamda birçok sorunumuzu çözmüş olaca-

⁸⁶ Selefîliği savunanlar, niçin Selefî olduklarının Kur'ânî delillerini ortaya koymaları gerekir. Bu Selefî ve Sünnî anlayışa karşı olanlar da niçin karşı olduklarını Kur'ânî delillere dayanarak açıklamak durumundadırlar. Bu, Kur'ân'ın önerisidir. Bkz. Enfal 8/42, İsrâ 17/36. Gerçek o ki, Selefî yaklaşımı benimseyenler, delil karartmaktadırlar. Delilden medlûle gitmemekte, medlûlden delile gitmektedirler. Bu düşünce biçimini anlamak oldukça zor olsa gerek.

⁸⁷ Bkz. Hatipoğlu, Hz. Peygamber ve Kur'ân Dışı Vahiy, Ankara 2009

⁸⁸ Bakara 2/42; Krş. Bakara 2/ 146; Al-i İmran 3/ 71

ğiz. Çünkü İslâm, Müslüman geleneğinin yarattığı mitolojinin kurbanı olmuştur.

8- Selefî anlayış, tarih algısını da değiştirmiştir. Müslümanı tarihin faili olmaktan çıkarmış, tarihin makduru durumuna düşürmüştür. Müslüman bireyin onuru, kutsal nesiller teorisi ile zedelenmiştir. Geçmişe sığınan, bugüne yabancı ve geleceği planlamayan Müslüman modelini öne çıkarmıştır. Bu zihin yapısı, Müslüman aydın tipinin doğmasını da engellemiştir.⁸⁹ Görülüyor ki Müslümanların büyük çoğunluğunu oluşturan Selefî ve Sünnî algı, şizofrenik bir zihin yaratmıştır.⁹⁰ Müslümanların medeniyet yarışında⁹¹ bulunmalarının önü, bu toplumların tarihlerince kesilmiştir.⁹² Geçmişimizden kaynaklanan bu yanılgıyı düzeltmek zorundayız.

Yüce Allah, Kur'ân'ın yanına Kur'ân gibi başka kitapların konmasını kınayarak, hesap gününde Hz. Muhammed'in ümmetinden şikâyet edeceğini belirtmekte ve şöyle buyurmaktadır: "Elçi: Ey Rabbim, Doğrusu milletim, bu Kur'ân'ı umursamadı, der."⁹³ Bu ayetin ışığında Yüce Allah'tan, ataların veya Selef'in yolunu değil, Kur'ân'da bize önerdiği "doğru yolu" bulmamız için yardım etmesini diliyorum.

⁸⁹ Önemli olan yönetici-halk dayanışması değil, Müslüman aydın ile halk kaynaşmasıdır. Günümüzde demokrasi algısı ile halk-siyasetçi kaynaşması öne çıkarılmış ve halk-aydın kaynaşması göz ardı edilmiştir. Yani tarihsel yanılığımız devam etmektedir.

⁹⁰ Varlığımızı geçmişe bağlayarak değil, geleceği kurgulayarak ve doğru planlar yaparak sürdürebiliriz.

⁹¹ Maide 5/48

⁹² Fikirler oluşum sürecini geçirdikten sonra çok daha güçlendikleri bilinmektedir." Çünkü mantık onlar üzerinde etki yapmayı durdurur." Le Bon, Ulusların Yücelişi, 110

⁹³ Furkan 25/ 30; Krş. Cuma 62/5; Seb'e 34/43